

СИНТЕЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД КОНСТИТУЦІЙНО ВМОТИВОВАНОГО ЗЕМЛЕПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

О.І. Ковалів

*Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: okovaliv@ukr.net; ORCID: 0000-0003-4908-7963*

Здійснено аналіз екологічних і економічних аспектів здійснення землерізно-природокористування, що базуються на сутності здобутих нами нових теоретичних знань конституційного земельного права як сучасну потребу невідкладної інституалізації чинних конституційних земельних норм. Метою статті є розкриття основних емпіричних результатів аналізу і синтезу еколого-економічних аспектів стосовно методологічних засад землерізно-природокористування для застосування методів і способів оцінювання природних ресурсів (природних об'єктів) як науково-практичних передумов законного природокористування, що ґрунтуються на чинних земельних нормах Конституції України. Встановлено, що еколого-економічні аспекти стосовно методологічних засад землерізно-природокористування, є невід'ємною гранню нормативно-правових аспектів і цілком узгоджуються між собою, оскільки їхня сутність ґрунтується на тих самих земельних нормах Конституції України. Доведено, що еколого-економічні відносини виникають між конкретними суб'єктами права власності, якими є, з одного боку, — Український народ як абсолютний власник усіх природних ресурсів, а з іншого боку — власник (орендар) земельної ділянки як «господар» і «користувач» природних ресурсів чужої власності. Оскільки, відповідно до Конституції України, власність Українського народу на землю та її природні ресурси зобов'язує і не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству, надважливо передусім, ідентифікувати й сертифікувати всі природні об'єкти, які мають природно-заповідну, природоохоронну, оздоровчу, рекреаційну, історико-культурну та іншу цінність. Встановлено, що лише за умов імплементації чинної конституційної норми «користування» власністю Українського народу, замість надуманої норми в Земельному кодексі України (ст. 79) і в Цивільному кодексі України (ст. 373) — «поширення», виникне відповідальний та дієвий обов'язок здійснювати законне землерізно-природокористування і реальну охорону землі та її природних ресурсів як природних об'єктів чужої власності для всіх категорій землі, особливо — земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: Конституція України, земля та її природні ресурси, екологія, система, когнітивна земельна економіка, методологія, звершення земельної реформи.

ВСТУП

У сучасних умовах еколого-економічних відносин розвитку європейської спільноти, теоретико-методологічна сутність землерізно-природокористування полягає в спрямуванні зусиль суспільства, не лише на зростання соціального добробуту всіх громадян країн Євросоюзу, але й у збереженні ідентичності культурної спадщини і забезпеченні охорони, відновлення, примноження і раціонального використання природних ресурсів із метою сталого за-

доволення потреб людини, особливо це стосується — повноправних (де-юре) громадян України, які виборюють для себе і для всього континенту — відновлення правопорядку. Така система землерізно-природокористування, на цьому етапі включає переважно дві взаємозалежні підсистеми, які взаємопов'язані і впливають одна на одну, а саме: матеріальне виробництво й екологічну сферу. Слід зауважити, що під екологічною сферою розуміється не саме природне середовище, яке оточує людей, а систему природоохоронних заходів, пов'я-

заних з охороною і відтворенням ресурсів та екосистем навколишнього природного середовища.

На превеликий жаль, в Україні в більшості випадків домінують, не лише економічні інтереси над екологічними, але й де-факто не працюють основні імперативи чинних норм Конституції України (КУ) [1], продовжується прорадянська тенденція відомчої монополії, яка переросла в олігархічні корумповані схеми управління і контролю, – також у земельних відносинах і природокористуванні.

Очевидно, що від моменту (1996 р.) прийняття Основного Закону України (ЗУ), на догоду олігархічним кланам, які мали і мають меркантильні й корупційні інтереси, депутатської більшості, які формувалися за такими самими інтересами, всіх скликань Верховної Ради України – без винятку, ухвалювали антиконституційні законодавчі земельні акти та вносили до них численні зміни (дотепер), що руйнували і продовжують руйнувати основи конституційного права громадян України «на владу» і «на землю», доводячи суспільство до зубожіння, і можливого знищення самого державного устрою України. Цим самим поглиблюється правова прірва між чинними декларованими нормами КУ і прийнятими депутатами «законами» під виглядом немовби «конституційно вмотивовані»... Нами доведено, що наслідки цього і не імплементації чинних конституційних земельних норм стають дедалі відчутнішими, особливо в сільській місцевості, та негативно впливають, не лише на стан родючості ґрунтів і функціонування природних агроландшафтів, але й на інші сфери життєдіяльності всіх людей (громадян) і загалом – на навколишнє природне середовище та на саме державотворення [2]...

Тому, на сучасному етапі, включаючи повоєнне відновлення і становлення на шлях євроінтеграції та подальший розвиток української суспільства, система природокористування, яка охоплює майже всі сфери життєдіяльності і управління, повинна базуватися на комплексному соціально орієнтованому еколого-екологічному

принципі взаємодії суспільства і природи, де критерієм ефективності господарської діяльності повинно бути одержання максимально можливої економічної вигоди при обов'язковому і повноцінному практичному збереженні динамічної рівноваги екосистем у конкретних умовах.

Механізм такого логічного алгоритму криється в системній інституалізації чинних конституційних земельних правах Українського народу [3].

З цих та інших причин, ця проблематика вимагає більш фахового і відвертішого та доволі відповідального наукового обговорення і прийняття відповідних висновків, що базувалися б на об'єктивних законах живої і неживої природи та суспільства і узгоджувалися б з чинними нормами Основного ЗУ, сутність яких вже достатньо нами розкрита.

Впевнені, що результати наукових досліджень і обґрунтовані нами теоретичні засади конституційних прав власності Українського народу на землю та її природні ресурси як на об'єкти природокористування, а також розкрита конституційно вмотивована фундаментальна методологічна сутність захисту прав власності і господарювання [4], на цій декларованій основі, стануть підґрунтям також об'єктивному формулюванню науково-практичних еколого-економічних аспектів раціонального природокористування в агросфері як передумов соціальної спрямованості економіки (ч. 4 ст. 13 КУ) [1].

Вбачаємо, що аналіз та синтез конституційно вмотивованих екологічних і економічних аспектів як основних методичних засад (методів і способів) дасть змогу повноцінно виконати черговий етап 2023 р.: «Обґрунтування методичних засад збалансованого користування природними об'єктами в агросфері України як науково-практичні передумови нової парадигми звершення земельної реформи в Україні», що виконується в межах завдань фундаментального наукового дослідження 37.00.02.02.Ф. «Організаційно-економічні засади збалансованого користування природними об'єктами в агросфері України»,

номер державної реєстрації: ДР 0121U 108866.

Мета роботи. Розкрити основні емпіричні результати аналізу і синтезу еколого-економічних аспектів стосовно методологічних засад землеприродокористування для застосування методів і способів оцінювання природних ресурсів (природних об'єктів) як науково-практичних передумов природокористування в агросфері, що узгоджуються із здобутими нами теоретичними знаннями і, які ґрунтуються на чинних земельних нормах Конституції України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній літературі (наукових публікаціях) стосовно еколого-економічних відносин, особливо в агросфері, існує переважно усталений напрям відносин — як рентних, відповідно до якого всі природні ресурси, в т. ч. в агросфері, мають бути немовби суспільною власністю, а всі рентні доходи є щорічними бюджетними надходженнями і включаються у видатки як начебто згенеровані лише суспільно-економічною діяльністю господарюючих суб'єктів. Саме такою базою знань і таким чином послуговується переважна більшість вітчизняних вчених та політиків дотепер.

До того ж, нехтуючи чинною конституційною нормою абсолютного права власності Українського народу на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти, вважається, що у ринковій економіці антиконституційна приватна (державна чи комунальна) власність на землю (природні ресурси) як на природні об'єкти має розглядатися як норма, а відповідні власники — як рівноправні інвестори. За таких умов, стверджується, що власність на природні ресурси, як і на будь-які інші об'єкти, може обкладатися майновим податком, а рентний дохід — відповідними податками на доходи за прогресивною шкалою. Особлива роль відводиться саме рівню податкового навантаження — із врахуванням статусу інвесторів-власників природних об'єктів та ін. активів...

На жаль, домінує думка у багатьох учасників агробізнесу про те, що якою б важливою не була роль природних чинників «землі», сільськогосподарські продукти створюються переважно технічними і хімічними засобами та працею людей... Із цих причин провідну роль у розвитку сільськогосподарського виробництва відводять економічним чинникам, а — не природним...

Однак доцільно зауважити, що низка вчених вважають, що земельна рента існує навіть на землях, які не мають ґрунтового покриву, оскільки цей покрив із часом може утворитись природним шляхом або в результаті людської діяльності. Диференціальна рента і у цьому випадку діє віртуально [5]. Існує й низка інших інтерпретацій щодо земельно-рентних відносин у сучасних ринкових умовах, обґрунтовуються шляхи з метою одержання більш високої ренти тощо.

За теперішніх умов енергетичних викликів людства і організації суспільних відносин та пов'язані з ними екологічні й економічні проблеми, триває пошук нових напрямів економічної науки, які б могли краще пояснити природу змін, що відбуваються в суспільстві. Адже криза економічної теорії наочно проявляється в реальній господарській практиці та віддзеркалюється фактичними втратами в добробуті людей. Такий стан підтверджує нерозривність економічного буття людини від навколишнього природного середовища та законів його розвитку. У цьому зв'язку доречним нагадати твердження основоположника фізіократизму Франсуа Кене, який розглядав суспільство як частку світобудови, підпорядковану законам природи [6].

Під таким самим кутом зору до проблем праці підходив Сергій Подолинський, осмислюючи феномен праці через фізичну або енергетичну економіку, згідно з якою праця є одним із численних різновидів загальної енергії. Не відкидаючи економічних чинників (руху грошей, капіталу), Сергій Подолинський зосереджував свою увагу на обчислюванні змін енергії, роблячи висно-

вок, що рівень розвитку суспільства обумовлюється збільшенням енергетичного ресурсу кожної людини та суспільства загалом, де без опору на енергетичне поле не можна побудувати ефективну економіку (саме те, з чим пов'язаний стан розбудови господарської діяльності та суспільного життя сучасності) [7].

Відомий український дослідник проблем фізичної економії Микола Руденко, обґрунтовуючи процес одержання сільськогосподарської продукції, що є результатом синтезу енергії, пропонує вважати таким мірилом зерно пшениці [8]. Погоджуючись і підтримуючи цю думку, Володимир Шевчук також пропонує вважати мірилом енергії зерно злаків [9].

На наш погляд [3], такий історичний наведений підхід до більш уявного відображення присутності матеріально-енергетичної складової біосфери дещо розширює межі економічного знання у вимірюванні результатів діяльності людини через застосування запропонованого критерію, проте містить певні умовності, адже в ринкових відносинах зерно саме стає товаром, а в сучасних умовах України потрібні більш радикальні комплексні і системні дії державницького характеру. Доречно зауважити, що висловлювання будь-ким будь-яких думок чи припущень, запозичених із позаконституційного поля України, зокрема, про, начебто, неможливість імплементації на практиці права власності Українського народу на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти — основне національне багатство, спантеличує громадян (вчених) і сповільнює та унеможлиблює побудову повноправної системи конституційних правовідносин у молодій українській державі, які б протистояли не лише глобальним викликам, але й внутрішнім гібридним ворожим діям у цій царині.

Натомість, наші дослідження з цієї проблематики природокористування, які відображені в численних авторських публікаціях, базуються на багатогранному і водночас комплексному баченні вимоги Основного ЗУ, які чітко й однозначно декларують власність Українського народу

(всіх повноправних громадян) на землю та її природні ресурси як природні об'єкти. Саме тому, ми впевнені, що не маємо жодних прав залишатися також поза центральною вимогою визначення енергетичної частки чинників природних ресурсів (об'єктів) в одержанні продукції і продуктів як корисної загальнонаціональної частки їхнього власника...

Вбачається, що здобуті нові знання з економіки природокористування, які розкривають сутність чинних земельних норм КУ, особливо щодо комплексних і системних збалансованих ринкових земельних відносин, заснованих на нових рентиутворювальних засадах, як невід'ємно складових функціонування системи когнітивної земельної економіки [10], допоможуть поглибити розкриття екологічних і економічних аспектів методологічних засад природокористування як суспільно-економічних відносин, особливо на сучасному досить складному етапі повоєнного відновлення України.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Відомо, що раціональне природокористування, пов'язано з людською життєдіяльністю в різних сферах, здійснюється лише за умов безпосереднього користування землею та її природними ресурсами як природними об'єктами на конституційно-правовій основі, і яка (діяльність) переважно спрямовується на забезпечення зростаючих потреб суспільства.

Зокрема, відомий науковець, природодослідник Микола Реймерс визначає шість основних груп потреб людини (*рис. 1*), що становлять основу наявних сучасних наукових праць, — переважної більшості вчених України [11].

Ми вважали за доцільне також акцентувати увагу на цих основних групах потреб людини, насамперед, в умовах і з позиції сталого розвитку суспільства, а не — в процесі безсистемної й гібридної трансформації суспільно-економічних відносин в усіх господарчих галузях України, особливо лісовій і аграрній...

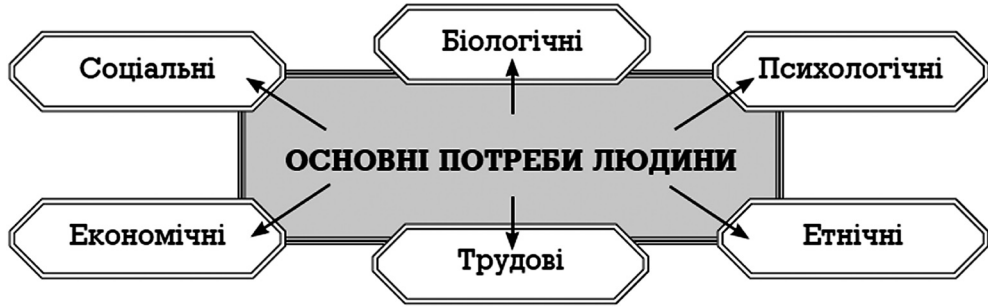

Рис. 1. Основні групи потреб людини

Адже, використовуючи подібні трактування «потреб» суспільства і відповідні напрацювання вчених та практиків, майже всі нові урядові структури (з самого початку проголошення незалежності України), щоразу розробляли і схвалювали «нові» концептуальні й програмні документи під виглядом науково обґрунтованих і «системних дороговказів» як «неповторних» за напрямками та методами їх здійснення, гарантуючи «нові» ринкові відносини в своїх «схемах» природокористування, що, начебто, працюватимуть на користь громадянам, як на повноправних де-юре співвласників землі та її природних ресурсів...

Однак, природні ресурси де-факто продовжують експлуатувати не з позиції національних інтересів і вимог законів природи та суспільства. Найвні проблеми відомі «всім», проте залишається неврегульованими дотепер.

Аналіз причинно-наслідкових зв'язків і їх результати вказують на те, що природокористування трактувалося і, на жаль, продовжує вважатися ними (владними структурами) не як формування умов і систем здорового середовища для комфортної життєдіяльності людей (громадян України), а в більш вузькому аспекті — як особлива сфера господарства, — як експлуатація і використання природного середовища і природних ресурсів у певних інтересах тощо. При цьому створювалися і продовжують діяти схеми «природокористування», які функціонують «в ручному режимі», в т. ч. неадекватні земельні податки і

рентна платежі, переважно спрямовані до місцевих бюджетів для щорічного їх «проїдання»... Зовсім не звертається увага на потребу першочергової реалізації конституційно вмотивованих господарчих правовідносин із реальним власником землі та її природних ресурсів як природних об'єктів, які і є абсолютною власністю Українського народу й основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави — непозиченим капіталом нації...

Нехтуючи правом власника, в підручниках, у законодавчих і нормативних актах та в публічному середовищі зосереджено увагу на запровадженні, як начебто принципних вимог, діяльності органів влади і природокористувачів (експлуататорів) у забезпеченні «раціонального природокористування» і «дієвої охорони природного середовища» — в інтересах абстрагованого суспільства...

Звичайно, теорія реалізації цього принципу на практиці означала б перехід від пасивних галузевих (олігархічно-кланових) природозахисних дій, спрямованих, буцімто, на боротьбу з негативними наслідками непродуманої діяльності, до наступальних випереджувальних дій — створення такої системи раціонального господарювання, яка б охоплювала і раціональне використання природних ресурсів, і охорону природи та оптимізацію життєвого середовища людей, а значить — усвідомлено виключала б саму можливість виникнення конфліктних ситуацій між природою і суспільством.

Оскільки, в уставленому розумінні, методологічна основа раціонального природокористування — це збалансована взаємодія суспільства та природи, яка забезпечує досягнення «компромісу» між соціально-економічними потребами суспільства (*тут не згадуються інтереси корупціонерів*) і здатністю природи задовольняти їх без істотної шкоди для свого нормального функціонування, тому в питаннях «охорони і збереження навколишнього природного середовища», на наше переконання, не може бути жодного «компромісу», адже ці чинники є невід’ємною складовою «раціонального природокористування», без яких природокористування не може вважатися «раціональним».

Відомо й те, що на сучасному етапі сама природа не завжди здатна до самовідтворення, тому людина повинна усвідомлено забезпечувати (або — ні) відповідальне раціональне використання та відтворення природних ресурсів. Адже відтворення природних ресурсів людиною має включати відновлення, або охорону екологічних систем, експлуатацію природних ресурсів і переробку сировини тощо. Вважається, що дві останні стадії (експлуатація і переробка) об’єднуються поняттям використання природних ресурсів. Прийнято також думати, що в процесі відтворення природних ресурсів між людьми складаються еколого-економічні відносини. Однак, на практиці — в людей різні інтереси...

Стверджується й те, що еколого-економічна система — це інтеграція економіки і природи, які представляють собою взаємопов’язане і взаємообумовлене функціонування суспільного виробництва і природничих процесів. Дійшло до того, що повсюдно застосовують, як начебто, правові й еколого-економічні норми, проте що в разі нераціонального чи неефективного природокористування задаються «збитки» (шкода) знеособленим «природним ресурсам», у т. ч. в агросфері, які прийнято називати: «земельним ресурсам», у кращому випадку: «грунтам», а — не їхньому «власнику»...

Однак, ми вважаємо, що саме ця, на перший погляд дрібниця, також сприяє олі-

гархічно-корумпованим кланам привласнювати чужу (начебто нічийну) власність (хоч звучить мажорно: «основне національне багатство»), оскільки спричинені збитки завдано — «нікому...», а знеособлені потерпілі «ресурси» — «ніхто...» (виснажені, знищені, забруднені, зіпсовані), в принципі, не можуть відстояти (відсудити) завдану шкоду — ні практично — ні фізично...

На жаль, щоб «узаконити» надумане твердження про начебто відсутність абсолютної власності Українського народу на землю та її природні ресурси як на природні об’єкти, і знеособити конституційну норму «власність Українського народу на основне національне багатство», законотворці по-шулерськи замінили конституційну норму щодо права лише «користуватися» природними об’єктами права власності народу (ч. 2 ст. 13 КУ) іншим словом «поширення». Дослівно: «Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об’єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб» (ст. 79 ЗКУ та ст. 373 ЦКУ) [12].

Натомість, ми прийшли до розуміння того, що еколого-економічні відносини — це відносини, які виникають між конкретними суб’єктами права власності, якими є, з одного боку, — Український народ (всі громадяни України) як абсолютний власник усіх природних ресурсів (об’єктів), а з іншого боку — власник (орендар) земельної ділянки (об’єкта цивільних прав) як «господар» і «користувач» природних ресурсів (об’єктів) чужої власності — тих ресурсів, що знаходяться в межах даної ділянки (простору) і є основним національним багатством, що де-юре перебуває під особливою охороною держави.

Таке обґрунтоване твердження стало аксіомою, адже в кожному конкретному господарському процесі природокористування повинен виступати, з одного боку, — відповідальний «користувач» природних ресурсів як природних об’єктів права

власності, а з іншого — їхній «власник» (Український народ).

Лише за таких передумов, і лише на такій конституційній основі «земельної власності» виникає реальне й відповідальне право та обов'язок здійснення раціонального еколого-економічного природокористування — як законного відновлення й охорони екосистем, включно з добуванням природної сировини і її переробки, а також екологізації виробництва і господарської діяльності — стосовно всіх категорій землі та всіх енергетичних і біологічних ресурсів, частотного простору тощо. Іншими словами еколого-економічні відносини в процесі природокористування — це такі відносини між різними суб'єктами власності, які не порушують права власника й екологічну рівновагу, здійснюючи комплексний економічний підхід (ефект) до сталого використання природних ресурсів, що є складовою алгоритму когнітивної земельної економіки, запропонованої автором вперше [10].

Адже під екологічною рівновагою слід розуміти баланс усіх природних чинників і змінених людиною компонентів та природних процесів, що створюють середовище й забезпечують тривале (умовно нескінченне) існування даної еколого-економічної системи природокористування, яку віддзеркалюють конституційно вмотивовані норми і базується на законах природи та суспільства.

Однак, запропонований економічний підхід до природокористування не повинен зводитися лише до оцінки впливу людини на природне середовище (антропогенні процеси), які ґрунтуються на зміні корисності (суспільної вартості) чинників природного середовища під дією суспільного виробництва (в процесі використання природних ресурсів людиною), але й оцінювати всі впливи і всі дії (протидії), в т. ч. природно-енергетичних компонентів, які беруть участь та позитивно впливають на таку діяльність і її результати, що є прибутками (доходами) — лише власника таких природних ресурсів (природних об'єктів) — всіх громадян України...

Тому, поняття «раціональне природокористування» має складатися, не лише з загальноприйнятих в існуючому середовищі науки й педагогіки трьох основних елементів економічної ефективності: використання — охорона — відтворення, як такі, що вважатися «позитивними ефектами» для суспільства, змінюючи навколишнє природне середовище в сторону збільшення показників інтегральної економічної оцінки компонентів цієї екосистеми. А, відповідно до «негативних ефектів», такими вченими і педагогами, — відносяться ті зміни, що знижують економічну корисність чинників природного середовища, а отже і їх інтегральну економічну оцінку. Наразі, якщо в процесі природокористування відбуваються якісь, начебто, позитивні (чи менш видимі) зміни в навколишньому природному середовищі — таке природокористування називають раціональним, якщо надто негативні — нераціональним...

Водночас «економічною ефективністю використання» прийнято вважати отримання максимальної кількості високоякісного продукту, особливо на родючих чорноземах, за умови мінімальних витрат на виробництво і економне витрачання самого ресурсу. При цьому, «охороною природних ресурсів і навколишнього середовища» переважно вважається проведення (якщо передбачено з власної волі природокористувачем) попереджувальних і профілактичних заходів у процесі виробництва, здійснення дій з охорони технологічних процесів та заходів із відновлення властивостей і якості ресурсів природи, що були порушені внаслідок господарчої діяльності. Так само й відтворення природних ресурсів означає відновлення обсягів експлуатованих ресурсів та їх запасів, відновлення втрачених властивостей і якості тощо [13].

Разом із тим, в існуючому просторі української дійсності, для публічного супроводження й твердження, начебто «раціонального природокористування» (фактично існуюче нераціонального природокористування не зупинено), в т. ч. в агрофері, й продовжує офіційно характери-

зуватися такими, на перший погляд «обґрунтованими» загальними принципами як вимогами, зокрема:

- принципом оптимальності;
- принципом взаємозалежності суспільства і природи;
- принципом екологізації виробничої діяльності;
- принципом збереження просторової цілісності природничих систем;
- принципом народногосподарського підходу до організації природокористування.

На такій самій основі (постійно) стверджується, що стратегічним напрямом природоохоронної діяльності повинні стати більш повне і комплексне використання природних ресурсів, розробка і запровадження у виробництво маловідходних і безвідходних технологічних процесів, які дають змогу помітно скоротити чи повністю виключити забруднення природного середовища і забезпечити глибшу переробку первинної сировини [13].

Однак реальний стан природокористування і факти вказують на зворотне. Зовсім не прогнозуються наслідки такої «діяльності» — на далеку перспективу.

Тому, досліджуючи сучасну українську політичну, економічну та ідеологічну багатоманітність пошуку шляхів становлення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, ми раніше зауважили, що питання землі та її природних ресурсів як єдиної конституційної норми права цілісної (спільної) й неподільної власності з можливістю лише «користуватися» нею відповідно до спеціального закону — в межах конкретних земельних ділянок (меж землі) як об'єктів цивільних прав, повинно бути ключовими у такому пошуку. На цій основі ми прийшли до однозначного висновку, що «ключ» до успіху в досягненні гармонії життєдіяльності й одержання повноцінних благ криється (лежить) саме в майстерності й правдивості розв'язання алгоритму стосовно функціональної ролі в часі й просторі «основного національного багатства України» і самої суті взаємозв'язків

і взаємовпливів людини та енергетичних процесів, особливо у живих системах на українській землі, які виступатимуть методологічною основою, що даватиме відповідні еколого-економічні ефекти.

В іншому разі, очевидними видаються деформованими і незбалансованими ринкові відносини, передусім їхня структура, і слугують причиною того, що складова рентоузгоджувального доходу (прибутку) від природних чинників певним чином «розчиняється» у фінансових потоках. Вважається, що дефіцит національних регулювальних механізмів взаємовпливу загального і конкретного (цілого й одиничного) і, як наслідок, незбалансованість всієї національної системи економічних відносин у країні, зумовили до гіпертрофованого розвитку певних невиробничих кланів — посередницьких, наглядових чи фінансових структур як напівлегальних, а також до виникнення штучної їх монополії та нелегального контролю товарних і фінансових потоків. Ця монополія використовується, в т. ч. тіншовими структурами для максимізації свого доходу шляхом диктату в сфері цінової політики і зокрема для перерозподілу на свою користь природно-ресурсної ренти, що де-юре належить Українському народу.

Саме тому надважливим для сьогодення є реальні механізми щодо здійснення природокористування з позицій національних інтересів, особливо на землях сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, до яких мають відношення всі громадяни України як власники свого основного національного багатства і як основні споживачі продуктів, в одержанні яких головну роль відіграють чинники енергії — Сонця, ґрунту, води й повітря і сам фотосинтез, а не лише праця і приватна власність на земельні ділянки [14].

Методологічна основа таких еколого-економічних засад вимагала розмежування в розрахунках доходів на частки за: право власності на земельну ділянку; додатково затрачену працю; роль економіко-правового середовища, створюваного державою як монопольної діяльності; природну енер-

гію як головний рентоутворювальний чинник в одержанні прибутків, особливо на користь всього Українського народу.

Доведено, що запропоновані нами механізми функціонуватимуть із позиції взаємної зацікавленості, є взаємно залежними, а самі прибутки (доходи) розчленованими між чотирма основними її учасниками (рис. 2).

Усі визначені чотири види прибутків взаємопов'язані між собою і державою та всіма учасниками, які використовують і споживають землю та її природні ресурси, включаючи природі процеси й інші чинники їх генерування.

Пропонований поділ рентоутворювальних інтересів у прибутках значною мірою розкриває уяву про цілісність і взаємність процесу життєдіяльності та функціонально-господарської приналежності найбільш

вживаних термінів: «землекористування» і «природокористування», з позиції еколого-економічної вигоди, застосовуючи нові механізми земельних рент. Тому ми дещо в спрощеному вигляді ототожнюємо такі терміни і доводимо, що: «здійснюючи землекористування – одночасно здійснюється природокористування» на відповідних умовах – в межах конкретних «земельних ділянок».

При цьому має функціонувати взаємозалежна формула як складова економіко-правового алгоритму, за якою величина (розмір) цінності й вартості конкретної земельної ділянки (межі) як об'єкта цивільних прав, що належить (внаслідок набуття і реалізації – ч. 2 ст. 14 КУ) певному суб'єкту (громадянину, юридичній особі чи державі) права власності і господарювання (ч. 4 ст. 13 КУ), яке (господарювання) від-

Рис. 2. Логічна схема поділу рентоутворювальних інтересів у прибутках

Примітка: розроблено автором [14].

бувається в процесі здійснення природо-користування (ч. 2 ст. 13 КУ), і не може дорівнювати чи перевищувати відповідну величину (розмір) цінності й вартості наявного природного об'єкта (ресурсу), який знаходиться в межах геопростору такої земельної ділянки та належить Українському народу (всім громадянам України).

Тому, повноцінне пізнання й уявлення ролі та функцій усіх природних об'єктів в часі й просторі, враховуючи наведений спектр їхніх характеристик, із позиції конституційно декларованих прав всіх суб'єктів таких земельних відносин і природо-користування в Україні — є надвагомими передумовами для правового державотворення і відновлення історичної справедливості.

Доведено, що еколого-економічні аспекти стосовно методологічних засад земле-природокористування для застосування методів і способів оцінювання природних ресурсів (природних об'єктів) як науково-практичних передумов природокористування, особливо в агросфері, є невід'ємною гранню нормативно-правових аспектів і цілковито узгоджуються між собою, оскільки їхня сутність ґрунтується на засадах тих самих чинних земельних норм КУ і потребує конкретних кроків практичного їх втілення.

Нами доведено, що особливо з моменту прийняття КУ, вимагалось здійснити такі першочергові кроки: провести делімітацію і демаркацію кордону; поіменну реєстрацію всіх громадян України — як засновників держави і як співвласників землі та її природних ресурсів (об'єктів)— основного національного багатства; виконати інвентаризацію та облік усіх природних об'єктів і взяти їх на повноцінний баланс власника (громадян України) — землі всіх категорій, забезпечуючи повноцінне функціонування Національного кадастру природних ресурсів як природних об'єктів, у т. ч. Державного кадастру ґрунтів; моніторингу і контролю...

Для цього мала бути створена відповідна позавідомча Національна земельна установа України як загальнонаціональний

інститут, — на кшталт Національного банку України. Водночас мала функціонувати багатогранна позавідомча Національна геоінформаційна система, в основі якої повинні функціонувати (в автоматичному режимі) кадастрові бази даних із фіксацією природних об'єктів і їхніх економіко-правових, екологічних, функціонально-господарських та інших властивостей, реєстраційні системи (земельних ділянок — меж простору і пов'язаних із ними (ділянками) об'єктів нерухомості (будівлі, споруди) як об'єктів цивільних прав. Обов'язково мали фіксуватися параметри обов'язків і відповідальності та здійснюватися — й інші заходи [15]...

На превеликий жаль, такого фундаментального комплексу заходів як основи трансформації (реформування) земельних відносин і господарського природокористування, а також запровадження механізмів конституційно вмотивованої когнітивної земельної економіки — не здійснено дотепер...

Сподіваючись на перемогу «конституційного земельного прагматизму», ми впевнились, що черговими кроками як надважливим складовими звершення земельної реформи є першорядна ідентифікація й сертифікація всіх природних об'єктів, які мають природно-заповідну, природоохоронну, оздоровчу, рекреаційну, історико-культурну та іншу цінність. Також визначення всіх ділянок, що підлягають залуженню, залісненню та мають ґрунтоводоохоронне значення тощо (понад 5 млн га). При цьому до всіх встановлюються адекватні (безапеляційні) регламенти (вимоги) з подальшого використання [16].

Перелічені категорії природних об'єктів є своєрідними й неповторними — в усіх без винятку природно-кліматичних зонах України, тому їх використання має максимально узгоджуватись із відповідним статусом (національного, регіонального, місцевого значення), для чого набувається право власності (користування) на відповідні земельні ділянки (межі), а саме на:

- нерукотворні природні об'єкти, що мають духовну (чудотворну), цілющу й

життєдайну силу, історичну пам'ять і цінність (джерела, печери, скелі, балки, долини, купелі, парки, байраки, цвинтарі, місця перебування святих, преподобних, героїв тощо) — не можуть використовуватися поза духовним (божественним) призначенням і мають перебувати в безстроковому (переважно в безоплатному) користуванні громад українського християнства та інших нехристиянських громад (етнічних меншин, корінних народів), які постійно проживають на певній території;

- інші природні об'єкти, що мають природно-заповідну, природоохоронну, оздоровчу, рекреаційну, історико-культурну та іншу цінність, не можуть використовуватися поза відповідним цільовим призначенням і повинні перебувати у відповідному безстроковому користуванні (громадян, їхніх об'єднань, юридичних осіб тощо).

Лише після виконання таких першочергових заходів, стосовно окреслених категорій земель, можна вести розмову про формування (реформування) прав суб'єктів права власності на земельні ділянки — на всіх інших категоріях землі (землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі лісогосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення) [16].

Саме тому філософія нової парадигми звернення земельної реформи в новій Україні має практичну цінність, оскільки побудована на пріоритетному праві як безкомпромісній довірі використання основного національного капіталу нації за цільовим функціональним призначенням, що об'єктивно оцінюватиметься і знаходитиметься на загальнонаціональному балансі власника, — лише дбайливими громадянами-господарями, які водночас є співвласниками землі та її природних ресурсів — основного національного багатства і безперешкодно ставатимуть (у процесі звернення реформи) повноправними власниками земельних ділянок, спожива-

чами продуктів і продукції та активними членами місцевих громад, на території яких розміщуватимуться їхні ділянки (межі).

ВИСНОВКИ

Поглиблений аналіз і синтез методологічної сутності й самого процесу всіх складових еколого-економічних аспектів звернення земельної реформи як конституційно вмотивованого природокористування в сучасній Україні, цілковито підтверджує потребу в застосуванні методів і способів оцінювання природних ресурсів (природних об'єктів) як науково-практичних передумов раціонального природокористування, в т. ч. в агросфері, що узгоджуються із здобутими нами теоретичними знаннями і, які ґрунтуються на чинних земельних нормах КУ і потребують практичного їх втілення.

Еколого-економічні відносини — це відносини, які виникають між конкретними суб'єктами права власності, якими є, з одного боку, — Український народ (всі громадяни України) як абсолютний власник всіх природних ресурсів (об'єктів), а з іншого боку — власник (орендар) земельної ділянки (об'єкта цивільних прав) як «господар» і «користувач» природних ресурсів (об'єктів) чужої власності — тих, що знаходяться в межах даної ділянки (простору) і є — основним національним багатством, що де-юре перебуває під особливою охороною держави. Таке обґрунтоване твердження стало аксіомою, адже в кожному конкретному господарському процесі природокористування повинен виступати, з одного боку, — відповідальний «користувач» природних ресурсів як природних об'єктів права власності, а з іншого — їхній «власник» (Український народ). Тому, за таких передумов, і лише на такій конституційно декларованій основі «земельної власності» виникає не тільки право, але й дієвий обов'язок здійснювати відповідальне раціональне природокористування, відновлюючи й охороняючи екосистеми, а також екологізацію виробництва і господарської діяльності — стосовно всіх категорій землі та її ресурсів.

Оскільки, відповідно до КУ, власність Українського народу на землю та її природні ресурси зобов'язує і не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству, надважливо передусім, ідентифікувати й сертифікувати всі природні об'єкти, які мають природно-заповідну, природоохоронну, оздоровчу, рекреаційну, історико-культурну та іншу цінність. Також необхідно на законодавчій основі визначити всі ділянки, що підлягають залуженню, залісненню та мають ґрунтоводоохоронне значення тощо і встановити до всіх таких об'єктів адекватні (безапеляційні)

регламенти (вимоги) з подальшого їх використання. Лише після методологічного і практичного виконання таких невідкладних заходів, стосовно окреслених категорій земель, можна вести розмову про формування (реформування) прав суб'єктів права власності на земельні ділянки — на всіх інших категоріях землі (землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі лісогосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення) — у визначеному порядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Ковалів О.І. Головна неврегульована в Україні передумова погіршення якісного стану природних об'єктів. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 4. С. 5–16.
3. Ковалів О.І. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма: моногр. Київ: ДІА, 2016. 416 с.
4. Ковалів О.І. Сутність конституційної формули захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання в процесі користування природними об'єктами чужої власності. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 4. С. 87–100.
5. Будзак В.М., Будзак О.С. Пріоритети розвитку рентабельної політики в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2009. № 4. С. 12–16.
6. Кене Ф. Избранные экономические произведения. Москва: Соэкгиз, 1960. 551 с.
7. Подолінський С. Людська праця і єдність сили (з додатками). *Вибрані твори*. 1990. С. 151–189.
8. Руденко М. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії. Київ: Молодь, 1998. 528. с.
9. Шевчук В.О. Абсолютні блага і ринок: виміри достатності теоретичної економії. *Економіка АПК*. 2009. № 3. С. 103.
10. Ковалів О.І. «Когнітивна земельна економіка» — основний ключ до звершення земельної реформи в Україні як нової парадигми. *Ефективна економіка*. 2021. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2021/10.pdf.
11. Реймерс Н.Ф. Экология: теории, законы, правила, принципы и гипотезы. Москва, 1994. 366 с.
12. Ковалів О.І. Синтез правових аспектів як методологічних засад землеприродокористування, що ґрунтуються на чинних земельних нормах Конституції України. *Збалансоване природокористування*. 2023. № 1. С. 18–27.
13. Войтків П., Іванов Є. Збалансоване природокористування: навч.-метод. посіб. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 182 с.
14. Ковалів О.І. Особливості земельних відносин та природокористування в інтересах Українського народу. *Ефективна економіка*. 2015. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4251>.
15. Ковалів О.І. Основні засади емерджентності системи проявлення прав власності Українського народу на землю та її природні ресурси. *Агро-екологічний журнал*. 2022. № 1. С. 46–57.
16. Ковалів О.І. Особливі передумови подальшого розвитку ринкових земельних відносин в агроландшафтах України. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 164–172.

REFERENCES

1. Konstytucja Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30 [in Ukrainian].
2. Kovaliv, O. (2020). Gholovna nevrehuljovana v Ukraini przedumova poghirshennja jakisnogho stanu pryrodnykh ob'ektiv [Thermain unregulated in Ukraine prerequisite for the deterioration of the quality of natural objects]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced nature management*, 4, 5–16 [in Ukrainian].
3. Kovaliv, O. (2016). *Zvershennia zemel'noi reformy v Ukraini: nova paradyhma [Completion of land reform in Ukraine: a new paradigm]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kovaliv, O.I. (2019). Sutnist konstytutsiynoyi formuly zakhystu prav usikh sub'ektiv prava vlasnosti i hospodaryuvannya v protsesi korystuvannya pryrodnymy ob'ektivnyy chuzhoi vlasnosti [The essence of the constitutional formula for the protection of the rights of all subjects of property rights and management in the process of using natural objects of another's property]. *Zbalansovane pryrodokoryst-*

- tuvannia — Balanced Nature Management*, 4, 87–100 [in Ukrainian].
5. Budzjak, V.M. & Budzjak, O.S. (2009). Prioritytety rozvytku rentnoji polityky v siljskomu ghospodarstvi [Priorities of rent policy development in agriculture]. *Ekonomika APK — Ekonomika APK*, 4, 12–16 [in Ukrainian].
 6. Kene, F. (1960). *Yzbrannyye ekonomycheskyye proyzedvenyya [Selected economic writings]*. Moscow [in Russian].
 7. Podolynskyy, S. (1990). Ljudsjka pracja i jednistj syly (z dodatkamj) [Human work and unity of power (with appendices)]. *Vybrani tvory — Selected works*, 151–189 [in Ukrainian].
 8. Rudenko, M. (1998). *Energhijaproghresu. Narysy z fizychnojekonomiji [The energy of progress. Essays on physical economy]*. Kyiv [in Ukrainian].
 9. Shevchuk, V.O. (2009). Absoljutni blagha i rynek: vymiry dostatnosti teoretychnoji ekonomiji [Absolute goods and the market: measurements of the sufficiency of theoretical economy]. *Ekonomika APK — Ekonomika APK*, 3, 103 [in Ukrainian].
 10. Kovaliv, O.I. (2021). «Kognityv na zemeljna ekonomika» — osnovnyj ključ do zvershennja zemelnoji reformy v Ukraini jak novoji paradyghmy [«Cognitive land economy» — the main key to the accomplishment of land reform in Ukraine as a new paradigm]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2021/10.pdf [in Ukrainian].
 11. Rejmers, N.F. (1994). *Ekologhyja: teoryy, zakony, pravyla, pryncypy y ghypotezy [Ecology: theories, laws, rules, principles and hypotheses]*. Moskva [in Russian].
 12. Kovaliv, O.I. (2023). Syntez pravovykh aspektiv jak metodologichnykh zasad zemlepryrodokorystuvannja, shho gruntujutsja na chynnykh zemeljnykh normakh Konstytuciji Ukrainy [Synthesis of legal aspects as methodological foundations of land-nature-use, based on the current land norms of the Constitution of Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannja — Balanced Nature Management*, 1, 18–27 [in Ukrainian].
 13. Vojtkiv, P. & Ivanov, J. (2021). *Zbalansovane pryrodokorystuvannja [Balanced nature use]*. Lviv [in Ukrainian].
 14. Kovaliv, O.I. (2015). Osoblyvosti zemeljnykh vidnosyn ta pryrodokorystuvannja v interesakh Ukrajinsjkogho narodu [Features of land relations and environmental management in the interests of the Ukrainian people]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4251> [in Ukrainian].
 15. Kovaliv, O.I. (2022). Osnovni zasady emerdzhentnosti systemy projavlennja prav vlasnosti Ukrajinsjkogho narodu na zemlju ta ji pryrodni resursy [The main principles of the emergence of the system of manifestation of the ownership rights of the Ukrainian people to the land and its natural resources]. *Aghroekologichnyj zhurnal — Agroecological journal*, 1, 46–57 [in Ukrainian].
 16. Kovaliv, O.I. (2019). Osoblyvi peredumovy podalshogho rozvytku rynkovykh zemeljnykh vidnosyn v aghrolandshaftakh Ukrainy [Special prerequisites for further development of market land relations in agricultural landscapes of Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannja — Balanced Nature Management*, 2, 164–172 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 31.03.2023